

DESET LEKCIJA ZA SVET  
POSLE PANDEMIJE

Od istog autora u izdanju Heliksa:

POSTAMERIČKI SVET

# Deset lekcija za svet posle pandemije

---

Farid Zakarija

Prevod  
Ana Ješić



*Naslov originala:*  
Fareed Zakaria  
TEN LESSONS FOR A POST-PANDEMIC WORLD

Copyright © 2020 by Fareed Zakaria  
Copyright © 2023. za srpsko izdanje, Heliks

*Izdavač*  
Heliks

*Za izdavača*  
Brankica Stojanović

*Urednik*  
Bojan Stojanović

*Lektor*  
Vesna Đukić

*Tehnički urednik*  
Dragana Mujezinović

*Štampa*  
Newpress, Smederevo

Prvo izdanje

Knjiga je složena  
tipografskim pismom  
*Warnock Pro*

ISBN: 978-86-6024-079-0

Smederevo, 2023.

[www.heliks.rs](http://www.heliks.rs)

# Sadržaj

---

UVOD	Efekat slepog miša	3
PRVA LEKCIJA	Vežite pojaseve	11
DRUGA LEKCIJA	Važan je kvalitet vlade, a ne kvantitet	23
TREĆA LEKCIJA	Tržišta nisu dovoljna	43
ČETVRTA LEKCIJA	Narod bi trebalo da sluša stručnjake – a stručnjaci bi trebalo da slušaju narod	57
PETA LEKCIJA	Život je digitalan	73
ŠESTA LEKCIJA	Aristotel je bio u pravu – mi smo društvene životinje	91
SEDMA LEKCIJA	Nejednakost će se produbiti	109
OSMA LEKCIJA	Globalizacija nije mrtva	123
DEVETA LEKCIJA	Svet postaje bipolaran	137
DESETA LEKCIJA	Ponekad su najveći realisti zapravo idealisti	153
ZAKLJUČAK	Ništa nije zapisano	169
POGOVOR	Unutrašnji život	175
	<i>Zahvalnica</i>	187
	<i>Napomene</i>	191
	<i>O autoru</i>	241



*Denu,  
Džoani  
i Gideonu Rouzu*



Budućnost nikad ne zbori –  
Nit' će ona poput nemih  
Odati znakom slog neki  
O beskrajn što sledi –

Al' vestima kad vreme dođe  
Na delu ih ona predoči –  
Ometajući pripremu –  
Beg – ili zamenu

EMILI DIKINSON



DESET LEKCIJA ZA SVET  
POSLE PANDEMIJE



## Uvod

---

# Efekat slepog miša

Časopis *New York Times* nazvao ga je „bodljikavom lopticom koja se vidi širom sveta“. Krajem januara 2020. godine, Alisa Ekert i njen kolega Dan Higin iz Centra za kontrolu i prevenciju bolesti dobili su zadatak da naprave ilustraciju novog koronavirusa. Ekertova je kasnije objasnila *Timesu* da im je trebalo „nešto što će privući pažnju javnosti“. Stvorili su sliku srebrnaste kugle sa svetlocrvenim šiljcima. Bila je upečatljiva i uznemirujuća, i uskoro se mogla naći svuda – pojavljivala se u novinama, časopisima i u televizijskim vestima. Ako u ovom trenutku zamišljate koronavirus, vrlo je verovatno da vam je u glavi slika čiji su autori Ekertova i Higin ili prikaz zasnovan na njoj. U donekle morbidnom svetu profesionalnih medicinskih umetnika, slika je poznata kao „ulepšani snimak“, prikaz izbliza jedne virusne čestice, takav da izgleda i preteće i ogromna. Novi koronavirus je, zapravo, 10.000 puta manji od tačke na kraju ove rečenice.

Često nam govore da razmišljamo široko. Ali možda treba krenuti od malih stvari. Dobri smo u zamišljanju velikih opasnosti s kojima se tradicionalno suočavamo, koliko god su danas već malo verovatne, poput vojnih napada i invazija, i u planiranju sveobuhvatnih simetričnih odgovora na njih. Vlade troše hiljade milijardi dolara na razvoj moćnih armija, praćenje kretanja vojski širom planete i na ratne igre protiv potencijalnih neprijatelja. Samo Sjedinjene Države svake godine izdvajaju gotovo tri četvrtine biliona dolara za budžet za odbranu.

A ipak, nismo bili spremni za odbranu od majušnog mikroba. Lako se može desiti da ova virusna trunčica nanese ekonomsku, političku i socijalnu štetu čovečanstvu nezabeleženu još od Drugog svetskog rata.

Ova knjiga nije o pandemiji, već o svetu koji se pomalja kao rezultat te pandemije i – što je još važnije – o našim reakcijama na nju. Svaki veliki šok može da izazove različite efekte, zavisno od stanja u kom je svet u tom trenutku i od toga kako ljudska bića reaguju – sa strahom, poričući ili prilagođavajući se. U slučaju novog koronavirusa, njegov uticaj oblikuju činjenice da je svet duboko povezan, da većina zemalja nije bila spremna za pandemiju i da su, po njegovoj pojavi, mnoge od njih – uključujući najbogatije države sveta – zatvorile svoja društva i ekonomije onako kako je dosad neviđeno u ljudskoj istoriji.

Ovo je knjiga o „svetu posle pandemije“, ne zato što je koronavirus iza nas, već zato što smo prešli presudan prag. Do sada su maltene svi danas živi bili pošteđeni iskustva obolevanja od pandemije. Ali sada znamo kako pandemija izgleda. Videli smo izazove i cenu odgovora na nju. Pandemija kovida 19 mogla bi da opstane, ali čak i ako se iskoreni, gotovo je izvesno da će u budućnosti izbijati pandemije novih bolesti. Znajući to, i s takvim iskustvom, sada živimo u novoj eri: eri posle pandemije.

Koje su posledice ove pandemije? Neki kažu da će se ispostaviti kako je reč o sudbinskom događaju u modernoj istoriji, o trenutku koji zauvek menja njen tok. Drugi smatraju da ćemo se nakon vakcine brzo vratiti na staro. Ima i onih koji tvrde da će pandemija pre da ubrza istoriju nego što će je izmeniti. Poslednji scenario se čini najverovatniji. Lenjin je navodno jednom rekao: „Ima decenija kad se ništa ne dešava, a ima i nedelja tokom kojih se dese decenije.“ Svet posle pandemije biće u mnogim aspektima ubrzana verzija sveta koji poznajemo. Ali kad život ubrza, događaji se više ne odvijaju prirodno, i posledice mogu biti problematične, čak i kobne. Tridesetih godina prošlog veka mnoge zemlje u razvoju su se modernizovale postojanim tempom, prevodeći ljude iz poljoprivrede u industriju. Sovjetski Savez je odlučio da na silu ubrza taj proces. Ta odluka, kolektivizacija poljoprivrede, dovela je do masovne gladi, „likvidacije“ miliona poljoprivrednika, učvršćivanja diktature i deformacije sovjetskog društva. Svet na steroidima može patiti od nepredvidljivih sporednih efekata.

Život posle pandemije neće biti isti za sve zemlje i kompanije, a naročito ne za pojedince. Ekonomija i politika će se možda vratiti u normalu, ali ne i ljudska bića. Ljudi će iza sebe imati neobično, teško iskustvo i naučice šta je novootkrivena, teško osvojena prilika. Pošto je preležao španski grip, lik u romanu Vlilijama Maksvela *Došli su kao laste* iz 1937. godine, oseća da se „uz njega priljubilo čudo (jer bilo je to otkrovenje: ni on niti bilo ko drugi nije znao da će njegov život biti ovakav)“. S prolaskom najgoreg, dospevamo na „mrtvački hladno svetlo sutrašnjice“, kako autorka Ketrin En Porter piše u svojoj poluautobiografskoj noveli iz 1939. godine, *Bledi konj, bledi jahač*, o preživljavanju te iste pandemije. Njena poslednja rečenica glasi: „Sada će biti vremena za sve.“

## Pošasti imaju posledice

Trebalo je da predvidimo šta nam se sprema. Koronavirus je možda nov virus, ali pošasti nisu. Jedna od njih označava početak zapadne književnosti. U prvim stihovima Homerove *Ilijade*, grčku vojsku pustoši kuga. Ispostavlja se da je to božja kazna zbog njihovog vođe, sujetnog, škrtog i svadljivog kralja Agamemnona. Prva ozbiljna istorija napisana u zapadnom svetu skopčana je s kugom. Tukididova *Istorija Peloponeskog rata* hronika je dugog sukoba između Atine i Sparte, dve supersile toga doba. Tukidid piše da je pred početak rata užasna zaraza protutnjala kroz Atinu, ubivši mnoge fizički sposobne građane i, još važnije, nenadmašnog vođu tog grada-države, Perikla. Politički sistemi dve zaraćene strane bili su potpuno različiti: Atina je bila demokratsko, a Sparta rigidnije, ratničko društvo. Sparta je na kraju pobedila, ali nije nategnuto reći da bi Atina možda izašla kao pobednik da nije bilo kuge, a tok zapadne istorije bio bi drugačiji – sa živom demokratijom kao uspešnim modelom, umesto plamena koji je jarko goreo, a onda zgasnuo. Pošasti imaju posledice.

Ona s najviše posledica bila je bubonska kuga, koja je krenula iz Srednje Azije tridesetih godina XIV veka i raširila se po Evropi u narednoj deceniji. Jedan srednjovekovni hroničar okrivio je Mongole za donošenje kuge na kontinent jer su leševe pomrlih od kuge katapultirali u denovljansku tvrđavu – bila je to rana verzija biološkog oružja. Mnogo je verovatnije da se kuga širila globalnim kanalima trgovine, prenošena

je karavanima i brodovima koji su donosili robu sa Orijenta u velike luke poput Mesine na Siciliji i Marseja u Francuskoj. Zvana je i crna smrt, a prenosile su je i muve na leđima pacova. Napadala je limfni sistem svojih žrtava, izazivajući patnju i smrt u dotad neviđenim razmerama. Po nekim procenama, zbrisano je do pola evropske populacije. Poput mnogih drugih bolesti, ni ova nije potpuno iskorenjena. Svetska zdravstvena organizacija još uvek prijavljuje oko nekoliko stotina slučajeva bubonske kuge svake godine. Srećom, sada se leči antibioticima.

Bubonska kuga je imala seizmičke efekte. Stručnjaci smatraju da je s toliko mnogo umrlih ekonomija tog vremena okrenuta naglavačke. Valter Šajdel objašnjava da je radna snaga postala oskudna, dok je zemlje bilo u izobilju, tako da su nadnice porasle, a zakupi opali. Radnici su se izborili za veću pregovaračku moć, a plemići su svoju moć gubili. Institucija kmetstva je počela da slabi u većem delu Zapadne Evrope. Naravno, te posledice su varirale od zemlje do zemlje, zavisno od ekonomskih i političkih struktura. U pojedinim oblastima u kojima su preduzete represivne mere, nejednakost se produbila. Na primer, plemići zemljoposednici u Istočnoj Evropi iskorišćavali su bedu i kaos da učvrste svoju vlast i da po prvi put nametnu kmetstvo. Pored ovih materijalnih posledica, kuga je podstakla intelektualnu revoluciju. Mnogi Evropljani su se u XIV veku pitali zašto bi Bog dozvolio takav pakao na zemlji i dovodili su u pitanje ukorenjene hijerarhije – što je naposletku pomoglo da se Evropa oslobodi svojih srednjovekovnih slabosti i doprinelo pojavi renesanse, reformacije i prosvetiteljstva. Iz smrti i užasa iznikli su nauka, modernost i razvoj. Na svu sreću, s kovidom 19 nismo suočeni s takvom masovnom smrtnošću. Ali da li bi pandemija naše ere mogla da probudi sličan duh društvene introspekcije i da isto tako uzdrma naše samozadovoljstvo?

Istoričara Vilijama Maknila, koji je napisao uticajnu analizu *Pošasti i narodi* (*Plagues and Peoples*), privukla je epidemiologija u njegovim pokušajima da razreši zagonetku: kako to da je mali broj evropskih vojnika uspeo tako brzo da osvoji i preobrati milione ljudi u Latinskoj Americi? Na primer, španski istraživač Ernan Kortes suočio se s milionskim astečkim carstvom sa samo 600 ljudi uz sebe. Maknil je otkrio da odgovor donosi epidemija. Španci su doneli ne samo napredno oružje već i bolesti poput malih boginja na koju su oni, za razliku od domorodaca, razvili imunitet. Procene broja umrlih od epidemija koje su

usledile su zapanjujuće, kreću se od 30 posto populacije s početka do između 60 posto i 90 posto tokom čitavog XVI veka – sve u svemu, to su desetine miliona ljudi. Maknil pretpostavlja kakve su bile „psihološke implikacije bolesti koja je ubijala samo Indijance, ne dirajući Špance“. Misli da je jedan od zaključaka do kojih su urođenici došli glasilo da se tuđini klanjaju moćnim bogovima. To bi moglo da objasni zašto se toliko mnogo njih potčinilo španskoj vlasti i preobrati u hrišćanstvo.

Pandemija još uvek sveža u našem sećanju jeste Španska groznica, koja je pogodila svet usred Prvog svetskog rata i ubila oko 50 miliona ljudi, što je dvaput više nego poginulih u bitkama. (Bolest je nazvana Španska groznica ne zato što se pojavila prvo u Španiji, već zato što ta zemlja nije cenzurisala vesti, pošto nije učestvovala u ratu. Zato se o širenju bolesti opširno izveštavalo u Španiji, pa su ljudi počeli da pretpostavljaju da je odatle i potekla.) Nauka je silno napredovala od ranog XX veka. U to vreme niko nikad nije video virus, a još manje je znao kako da leči ovu novu infekciju: elektronski mikroskop nije postojao, niti antivirusni lekovi. Ipak, tri najvažnije smernice tadašnjih zdravstvenih autoriteta – društveno distanciranje, maske i pranje ruku – još uvek su tri od četiri najbitnija mehanizma koja se danas koriste za sprečavanje širenja koronavirusa, do pronalaska vakcine. Četvrti, pravovremeno testiranje, moderni je dodatak.

U skorašnjim decenijama, epidemije SARS-a, MERS-a, ptičjeg gripa, svinjskog gripa i ebole prenosile su se brzo i naširoko, navodeći mnoge stručnjake da upozoravaju kako ćemo se vrlo verovatno uskoro suočiti sa istinski globalnom epidemijom. Ni javnosti to nije promaklo. Godine 1994. Ričard Preston je u svom bestseleru *Vruća zona (The Hot Zone)* detaljno opisao poreklo virusa ebole. U filmu *Zaraza* iz 2011. godine, inspirisanom epidemijom SARS-a u periodu od 2002. do 2003, i pandemijom svinjskog gripa 2009. godine, predstavljen je virus koji odnosi 26 miliona života širom sveta. Godine 2015. Bil Gejts je u svom TED predavanju upozorio na to da će „ako nešto ubije više od 10 miliona ljudi u narednih nekoliko decenija, to vrlo verovatno biti veoma zarazan virus“. Dve godine kasnije, alarmirao je javnost još glasnije, predvidevši u svom govoru na Minhenskoj konferenciji o bezbednosti kako postoji solidna verovatnoća da će takva pandemija izbiti u narednih deset-petnaest godina.

Tada već i nije bilo teško zamisliti pojavu pandemije i pozivati da se uloži više vremena, resursa i energije u njeno zaustavljanje. Juna

2017, kad je tadašnji predsednik Donald Tramp predložio smanjivanje budžeta za ključne agencije koje se bave javnim zdravljem i bolestima, posvetio sam toj temi deo svoje emisije na CNN-u, rekavši:

Jedna od najvećih pretnji s kojom se suočavaju Sjedinjene Države uopšte nije velika. Majušna je, mikroskopska, hiljadama puta manja od glave čiode. Smrtonosni patogeni, stvoreni ljudskom rukom ili prirodnim putem, mogli bi da izazovu globalnu svetsku krizu, a Sjedinjene Države su potpuno nespremljene da se nose s tim... Dovoljno je samo osvrnuti se vek unatrag, na 1918. godinu, kad je pandemija Španske groznice ubila oko 50 miliona ljudi širom planete. Po mnogo čemu, danas smo još ranjiviji. Gusto naseljeni gradovi, ratovi, prirodne katastrofe i međunarodni avionski saobraćaj znače da se smrtonosni virus nastao u malom selu u Africi za 24 sata može preneti do maltene bilo koje tačke na svetu, uključujući Sjedinjene Države... Biosigurnost i globalne pandemije ne znaju za državne granice. Patogeni, virusi i bolesti su ubice za koje su svi jednaki. Kad se javi kriza, poželećemo da smo uložili više novca i uspostavili jaču globalnu saradnju. Ali tada će biti prekasno.

I bilo je prekasno. Bilo je i više nego dovoljno upozorenja da se pripremimo za kovid 19. Ali osim konkretnih opasnosti od same pandemije, trebalo je da uvidimo i generalnu mogućnost šoka za naš sistem.

Nakon Hladnog rata, svet je uspostavio novi međunarodni sistem koji su obeležile tri sile: jedna je bila geopolitička, druga ekonomska, a treća tehnološka – američka moć, slobodna tržišta i informatička revolucija. Činilo se da sve zajedno deluju u smeru stvaranja otvorenijeg i naprednijeg sveta. Ali bio je to i dalje svet pun kriza od kojih će neke izmaći kontroli. Ratovi na Balkanu, azijski finansijski kolaps, napadi 11. septembra, svetska finansijska kriza, a sada i kovid 19. Iako se razlikuju, zajedničko im je nešto suštinski važno. Sve su to redom *asimetrični* šokovi – događaji koji počinju kao mali, ali na kraju šalju seizmičke talase širom sveta. Ovo je posebno tačno za tri događaja čije posledice će se vrednovati kao najdugotrajnije – napadi 11. septembra, finansijski slom 2008. godine i koronavirus.

Napadi 11. septembra potresli su planetu, skrenuvši pažnju na specifičnu odmazdu prema ovom novom svetu, koju su mnogi na Zapadu do tada ignorisali. Pri napadima je gurnut u prvi plan gnev radikalnog

islama, tenzije na Bliskom istoku i komplikovani odnos Zapada i prema jednom i prema drugom. Onda su izazvali žestoku reakciju Sjedinjenih Država. Amerika je proširila ionako ogroman bezbednosni aparat – ali je uz to pokrenula ratove u Avganistanu i Iraku i ciljane operacije na drugim mestima, potrošivši, prema jednoj proceni, 5,4 biliona dolara na „Rat protiv terora“. Ova kampanja je dovela do krvoprolića, revolucije, represije i izbeglištva, s milionima žrtava i posledicama koje su vidljive i dan-danas.

Drugi šok je bio potpuno drugačiji, finansijski slom kakvih je bilo u istoriji. Godine prosperiteta dovele su do porasta vrednosti imovine, što je vodilo u spekulacije, potom u mehurove i, konačno i neizbežno, u kolaps. Iako se kriza prvo pojavila u Sjedinjenim Državama, brzo se proširila svuda, gurnuvši svet u najgori ekonomski sunovrat još od Velike depresije. Ekonomija se oporavljala polako, ali tržišta su procvetala, produbljujući jaz između kapitala i rada. U političkom smislu, kriza je imala složene i korozivne posledice. Iako uzroci sloma leže u neumerenostima privatnog sektora, u mnogim državama ljudi se nisu ekonomski pomerili ulevo; skrenuli su udesno na planu kulture. Ekonomski nespokoj izazvao je strepnje u kulturi, neprijateljstvo prema imigrantima i nostalgичnu želju za vraćanjem u dobro poznatu prošlost. Desničarski populizam je ojačao širom Zapada.

Treći šok upravo proživljavamo. Mogao bi ispasti najveći od njih, a izvesno je najglobalniji. Ono što je počelo kao problem zdravstvene zaštite u Kini ubrzo je preraslo u globalnu pandemiju. Ali to je bio samo početak. Zdravstvena kriza dovela je do istovremenog zatvaranja poslovanja širom sveta, izazvavši Veliku paralizu, obustavljanje same ekonomije. Prema nekim merilima, ekonomska šteta od ove pandemije već se dá porediti s onom iz ere Velike depresije. U godinama pred nama različite zemlje osetiće političke posledice na različite načine. Društvene i psihološke posledice – strah, izolacija, osećanje besmisla – mogle bi još duže da opstanu. Kovid 19 ima dubok i trajan uticaj čije reperkusije ne možemo potpuno da sagledamo.

A ipak, svaka od ove tri ogromne, globalne krize iznikla je iz nečeg malog, naizgled trivijalnog. Setite se napada 11. septembra, koji su izvela devetnaestorica mladića naoružana najprostijim i najgrubljim oružjem, malim noževima, ne tako različitim od onih koji su se koristili u bronzano doba pre 4000 godina. Ali ta devetnaestorica su pokrenula

talas ratovanja, obaveštajnih operacija, pobuna i represija širom sveta. Ili, razmotrimo uzroke svetske finansijske krize – jedan opskuran finansijski proizvod, „kreditni svopovi“ (engl. *credit default swap*), osiguranje zasnovano pretežno na hipotekama, objedinjavan je i razjedinjavan, deljen i seckan, prodavan i preprodavan, dok to nije preraslo u tržište od 45 biliona dolara, triput vrednije od američke ekonomije, i tri četvrtine vrednosti celokupne svetske ekonomije. A kad je to tržište doživelo slom, povuklo je čitavu svetsku ekonomiju i posle nekog vremena pokrenulo talas populizma. Bez kreditnih svopova možda nikad ne bi bilo Donalda Trampa kao predsednika.

A u slučaju ove pandemije, svi smo svedoci kako je sićušna virusna čestica, iz slepog miša u kineskoj pokrajini Hubej, bacila svet na kolena – to je realan primer efekta leptira, kad zamah krila leptira može da utiče na meteorološke obrasce na drugom kraju sveta. Male promene mogu imati krupne posledice. Ako u elektroenergetskoj ili računarskoj mreži otkáže samo jedan element, a njegovo opterećenje se prenese na drugi element koji takođe „ispadne“, može doći do lančane reakcije što se širi poput namreškane vode koja prerasta u hučan talas. Ovaj fenomen nazvan je *kaskadno otkazivanje*. Jedan softverski defekt ili neispravn transformator mogu da obore čitav sistem. Nešto slično dešava se i u biologiji. Sitna infekcija u krvi može da stvori maleni ugrušak koji bi, putem lančane reakcije, mogao izazvati snažan moždani udar – u procesu nazvanom ishemijska kaskada.

Za epidemije se nekad mislilo da su nešto izvan ljudskog delovanja ili odgovornosti. Reč *influenca*, na primer, potiče iz italijanskog narodskog objašnjenja da prehlade i groznice nastaju pod uticajem (ital. *influenza*) zvezda. Međutim, shvatanja su se s vremenom promenila, i ljudi su se usredsredili na očigledne znake problema, što je bio važan korak ka uviđanju šta se može preduzeti kako bi se rešio taj problem. Francuzi su influencu počeli da nazivaju *grippe*, od reči za epileptični napad, po svemu sudeći zbog stezanja u grlu i grudima. Sve od 1990. naovamo, iznenadni, krupni napadi stežu svet – u proseku, jedan na deset godina – s kaskadnim efektima. Biće ih još. Ne javljaju se usled svesnog planiranja, ali nisu ni sasvim slučajni. Izgleda da su neotuđiv element međunarodnog sistema koji smo izgradili. Moramo da shvatimo taj sistem – drugim rečima, da razumemo svet u kome živimo – kako bismo sagledali svet u nastanku, onaj posle pandemije.

# Prva lekcija

---

## Vežite pojaseve

Pandemija kovida 19 je nešto *novo* i remeti mnoge naše svakodnevne rutine a i pretpostavke. Ali istovremeno je otkrila neke veoma stare aspekte sveta. Ova vanredna situacija je istakla jednu od najstarijih istina o međunarodnom životu – države se, naposljetku, mogu osloniti samo na sebe. Kad je izbila pandemija, države koje već dugo sarađuju – na primer, u Evropi – zatvorile su granice i usredsredile se na sopstveni opstanak. To nije iznenadilo stručnjake za međunarodne odnose, koji su приметili da je najvažnija razlika između domaće i međunarodne politike to da u međunarodnoj politici nema vrhovnog autoriteta, svetske vlade, nikakvog Levijatana da održava red. Taj osnovni uslov je naveo mnoge mislioce da tumače međunarodnu scenu kao domen neprestanog nadmetanja i sukoba. Tomas Hobs je za države rekao da su uvek „u stanju i stavu gladijatora koji oružje i pogled drže uperene jedni na druge“. Istorija je, zapravo, ispunjena periodima rata i mira. U proteklom veku, zemlje su više vremena provele u miru nego što su ratovale. Trgovina, putovanja i investiranje preko granica procvetali su. Države su stvorile mehanizme i institucije za saradnju i rešavanje zajedničkih problema. Ali, na kraju, u ekstremnim situacijama, svaka ide za sebe.

Kovid 19 je pogodio svet čija se osnovna struktura formirala u godinama nakon Hladnog rata. Sa slabljenjem suparništva između velikih sila i procvatom globalne trgovine, države su se povezale

snažnim vezama međuzavisnosti. Ali ekonomska integracija je izazvala i suprotna strujanja, kako su zemlje na sve načine pokušavale da steknu prednost, a novi ekonomski igrači su počeli da stiču geopolitički uticaj. Istovremeno, zahvaljujući informatičkoj revoluciji, sve – robe, usluge, kultura i ideje – počelo je da se kreće neslućenom brzinom. Kao i bolest. Svi ti opipljivi i neopipljivi tokovi još uvek protiču u svakoj zemlji na planeti, a ipak, nijedna država ne može sama da ih usmerava. Svi su povezani, ali niko nema kontrolu. Drugim rečima, svet u kome živimo je otvoren i brz, samim tim, gotovo po definiciji, *nestabilan*.

Bilo bi teško uspostaviti stabilnost nečeg tako dinamičnog i otvorenog. Ispostavlja se da u bilo kom sistemu, od te tri karakteristike – otvoreno, brzo, stabilno – možete imati samo dve. Otvoren i brz sistem, poput sveta u kome živimo, u samoj svojoj suštini je nestabilan. Brz i stabilan teži da bude zatvoren, poput Kine. Ako je sistem otvoren i stabilan, pre će biti trom nego dinamičan. Setite se Austrougarskog i Otomanskog carstva u XIX veku: ogromno, otvoreno, raznoliko – i u opadanju. Ova „trilema“ je varijanta jedne ideje tehnologa Džereda Koena koji je zapazio da računarske mreže moraju odabrati dve od tri osobine: otvorenost, brzinu i sigurnost. Ekonomisti imaju sopstvenu verziju ove ideje o trilemi, prema kojoj zemlje mogu da imaju jednu od naredne tri stvari: slobodan protok kapitala, nezavisne centralne banke i fiksni devizni kurs. Jesu pomalo štreberske, ali u njihovoj srži je jednostavna ideja – ako je sve otvoreno i brzo, sistem može opasno da se otrgne kontroli.

Razmotrimo naš izuzetno dinamičan tip globalnog kapitalizma, koji može da dovede do munjevitog rasta, ali i do finansijskih slomova i ekonomskog opadanja. Od sredine tridesetih do ranih osamdesetih godina prošlog veka, kad su finansijska tržišta bila strože regulisana, ozbiljne finansijske panike su bile retke. Međutim, u novijim decenijama, kako su vlade popuštale finansijske regulative, nižu se slomovi: latinoamerička dužnička kriza, kolaps štednje i kreditiranja, meksička „tekila“ kriza, azijska katastrofa, rusko neizvršenje obaveza, implozija investicijskog fonda Long-Term Capital Management, pucanje tehnološkog mehura i globalna finansijska kriza. Otvorenije, dinamičnije, nestabilnije.

Stvorili smo svet koji neprestano daje gas. Ljudski razvoj u svakom aspektu se dramatično ubrzao u protekla dva veka, a pogotovo u poslednjih nekoliko decenija. Ljudi žive duže, više proizvode

i konzumiraju, žive u sve većim stambenim prostorima, troše više energije i stvaraju više otpada i emisija gasova „staklene bašte“. Evo jednog primera: u izveštaju UN iz 2019. godine, koji je napisalo 145 stručnjaka iz pedeset zemalja, zaključuje se da „priroda globalno propada brzinom bez presedana u ljudskoj istoriji“. Ističe se da su ljudske aktivnosti „ozbiljno izmenile“ 75 posto sveg kopna, odnosno 66 posto svetskih okeana. Ekosistemi se urušavaju, a biološka raznovrsnost se gubi. Čak milion biljnih i životinjskih vrsta (od ukupno 8 miliona) nalazi se pod pretnjom izumiranja, a nekima bi to moglo da se desi i za samo deceniju-dve. Sva ta opterećenja i neravnoteža stvaraju opasnosti – neke možemo da predvidimo, druge ne.

## Akcija i reakcija

Da biste shvatili ovaj model neumoljive akcije i reakcije, pomislite na velike krize iz XXI veka – napad 11. septembra, finansijski krah i kovid 19 – jedna je politička, druga ekonomska, a treća prirodna. Tokom prve, napada 11. septembra, videli smo da je navodno nezaustavljivi marš kapitalizma, demokratije i američke hegemonije izazvao gnevnu, nasilnu reakciju u delovima muslimanskog sveta. Zapad i njegove vrednosti širili su se planetom, ali ispostavilo se da nisu svi srećni zbog toga. Odmazdu je izvela razljučena manjina – terorizam je, uostalom, oružje slabih – ali ipak je svet zatekla nespremnim.

Slom iz 2008. godine bio je posledica preteranog rasta ekonomije u kojoj su finansije podivljale, toliko da je finansijsko inženjerstvo bilo unosnije od pravog inženjerstva. Vol Strit je osmišljavao sve ezoteričnije proizvode, derivati su se ređali na derivate, podstičući narod na sve rizičnije, a sve manje isplative poteze. Dodajte tome nepopustljivi fokus na posedovanje kuće, zbog čega su vlast i privatne firme navodili sve više ljudi da kupuju veće kuće i da se sve više zadužuju. Na kraju je sistem postao toliko komplikovan da je bila dovoljna samo mala promena u cenama nekretnina da se sve strmoglavi. Ta kriza bila je ekonomski ekvivalent kaskadnog otkazivanja.

Za pandemiju bismo mogli reći da je u neku ruku osveta prirode. Način na koji živimo praktično je pozivnica za životinjske viruse da zaraze ljude. Centar za kontrolu i prevenciju bolesti procenjuje da su tri

četvrtine novih ljudskih bolesti životinjskog porekla. Takav je bio slučaj sa sidom, ebolom, SARS-om, MERS-om, ptičjim gripom, svinjskim gripom i, po svemu sudeći, novim koronavirusom. Zašto bolesti, kako se čini, sve brže prelaze sa životinja na ljude u poslednjih nekoliko decenija? Zato što u mnogim delovima sveta ljudi žive bliže divljim životinjama. Zemlje u razvoju se modernizuju toliko brzo da, praktično, ujedno pokriju nekoliko vekova. U Vuhanu i drugim gradovima, Kina je izgradila naprednu, tehnološki sofisticiranu ekonomiju – ali u senci nebodera su tržišta divljih životinja puna egzotičnih vrsta, savršen kotao za prenos sa životinje na čoveka. A ljudi koji tu žive mobilniji su nego ikad pre, i brzo razmenjuju informacije, robu, usluge – i bolesti.

Deo krivice je i u našem uništavanju prirodnih staništa. Pojedini naučnici veruju da sve dubljim prodorom civilizacije u prirodu – izgradnjom puteva i fabrika, krčenjem terena, vađenjem ruda – povećavamo verovatnoću da će nam životinje preneti bolesti. Kovid 19 je, po svemu sudeći, potekao od slepih miševa, domaćina mnogih drugih virusa, uključujući besnilo i ebolu. Zašto slepi miševi? Oni imaju veoma razvijene imunске sisteme i odbrambene mehanizme, između ostalih, visoku telesnu temperaturu dok lete, pa su domaćini snažnijih virusa. Slepi miševi podnose viruse koji bi mogli da vrlo brzo onesposobe druge životinje, što tim virusima pruža sjajnu mogućnost da se šire.\* Osim toga, slepi miševi se grupišu u velikom broju, blizu jedni drugima, stvarajući savršene preduslove za transmisiju virusa. Blizu San Antonija u Teksasu nalazi se rezervat Brakenske pećine, stanište najveće kolonije slepih miševa na svetu. Između marta i oktobra, preko 15 miliona meksičkih repaša se tu okuplja i krstari noćnim nebom, stvarajući prizor i zvuke tako dramatične da je taj fenomen nazvan „betnado“.<sup>†</sup>

Slepi miševi nekada nisu živeli tako blizu ljudi. Ali kako smo zadrli u njihova staništa, njihove bolesti sve više su postale naše. Kišne šume u Maleziji se decenijama seku zbog proizvodnje palminog ulja i drvne građe. Ova deforestacija je s vremenom potiskivala voćne ljiljke sve bliže

\* Zato se slepi miševi, rezervoari virusa (uključujući i vrste koronavirusa), proučavaju u istraživačkim centrima kao što je Vuhanski institut za virusologiju. Neki smatraju da je novi koronavirus slučajno procureo iz ove laboratorije. Ova izjava još uvek nije potvrđena, ali valjalo bi pomenuti da je u prošlosti dolazilo do takvih incidenata, čak i u laboratorijama s najvišim nivoom biosigurnosti, kakav je BSL-4 – na primer, 2007. godine došlo je do epidemije slinavke i šapa kad je ova bolest „izašla“ iz jedne britanske laboratorije.

† Od engl. reči „bat“, što znači „slepi miš“, i reči „tornado“. (*Prim. prev.*)

mestima na kojima su se mogli prehraniti. Mnogi su se okupljali oko farmi svinja, hraneći se mangom i drugim voćem koje je tu raslo. Tako je 1998. godine virus nipah, sa slepim miševima kao domaćinima, po svemu sudeći inficirao svinje koje su potom zarazile radnike. Velika je verovatnoća da se nešto slično desilo s novim koronavirusom koji je po svoj prilici našao posrednog domaćina – možda ljuskavca, čije ljuske se koriste u tradicionalnoj kineskoj medicini – pre nego što je zarazio ljude. „Svakog dana činimo stvari zbog kojih su pandemije sve verovatnije“, rekao je Piter Dašak, eminentni stručnjak za ekološke bolesti. „Moramo da shvatimo kako nije samo do prirode, već i do toga šta radimo prirodi.“

Kako se ekonomski razvoj ubrzava i omasovljava, upuštamo se u sve veće rizike, često i ne uviđajući to. Uzmimo za primer konzumiranje mesa. Ljudi teže da jedu više mesa kako im se poboljšava imovinsko stanje. Kad se to dešava globalno, posledice su uznemirujuće: oko 80 milijardi životinja se *svake godine* zakolje zbog mesa širom sveta. (A u to ne ubrajam ribu.) Ali namirivanje ove ogromne potražnje ima veliku cenu po naše okruženje i zdravlje. Životinjski proizvodi su izvor samo 18 posto kalorija u celom svetu, a ipak, zauzimaju 80 posto poljoprivrednih površina planete. Meso se danas proizvodi kao u fabrikama iz XIX veka, naime, ogroman broj životinja zguran je u male prostore u užasnim uslovima. Najveći deo stoke – oko 99 posto u Americi, 74 posto širom sveta – jeste sa farmi za masovni uzgoj životinja. (Organski uzgajano meso stoke hranjene travom je luksuzni proizvod.) Ove masovne operacije su Petrijeve posude za moćne viruse. „Zbog izbora određenih gena u uzgajanim životinjama (radi dobijanja poželjnih karakteristika poput velikih pilećih prsa), te životinje su genski gotovo identične“, objašnjava autorka *Voxa* Sigal Samjuel. „To znači da se virus može lako prenositi sa životinje na životinju, ne nailazeći pritom ni na kakve genske varijacije koje bi mogle da ga zaustave u tom pohodu. Šireći se krdom ili stadom, virus može da postane sve virulentniji.“ Nepostojanje genske raznovrsnosti uklanja „imunske kočnice“. Samjuelova citira biologa Roba Volasa: „Farme za masovni uzgoj životinja su najbolji način da se izdvoje najopasniji patogeni“.

Epidemija svinjskog gripa H1N1 iz 2009. godine je, po svemu sudeći, potekla sa farme svinja u Severnoj Americi, dok su izvor ptičjeg gripa u mnogo slučajeva bile fabrike mleinarske industrije u Istočnoj Aziji. Farme za masovni uzgoj su plodno tle i za nove sojeve bakterija otporne

na antibiotike, jer se životinje bombarduju antibioticima koji ubijaju većinu bakterija, ali one koje prežive izuzetno su moćne. Profesor Robert Lorens sa Instituta Džons Hopkins naziva bakterije rezistentne na antibiotike „najvećim rizikom po ljudsko zdravlje koje donose farme za masovni uzgoj životinja“. Prema Centrima za kontrolu bolesti, oko 2,8 miliona Amerikanaca godišnje se razboli zbog bakterija otpornih na antibiotike, a od njih umre 35.000 – to je jedna osoba na svakih petnaest minuta. Globalno, ovakvih smrtnih slučajeva je 700.000 godišnje. A ipak, potrošnja mesa raste iz godine u godinu.

## Izazivanje sudbine

Čudno je da u Americi nismo naučili lekciju da ishitren, neplanirani razvoj može da ima negativne posledice. Uostalom, Sjedinjene Države su doživele nekoliko takvih posledica, a najizrazitija je poznata kao oluja prašine (engl. *Dust Bowl*) iz tridesetih godina prošlog veka, što je najveća ekološka katastrofa u severnoameričkoj istoriji. Taj događaj se urezao u američko sećanje – o njemu su se pisali romani i snimali filmovi. Gorka priča o očajnim ljudima izbeglim pred tom stihijom bila je inspiracija Džonu Stajnbeku za roman *Plodovi gneva* – u njemu je opisao muke ljudi koji bi se mogli nazvati prvim američkim klimatskim izbeglicama. A to je priča o ljudskoj akciji koja je izazvala reakciju prirode.

Velike ravnice su napola sušne oblasti istočno od Stenovitih planina i zapadno od Misisipija. Vetar nad tim predelima duva velikom, ponekad i zastrašujućom brzinom. Vekovima, verovatno i milenijumima, prirodno rešenje bila je trava koja je održavala površinski sloj zemljišta. Ali krajem XIX veka pioniri su se slili na zapad, namamljeni obećanjima plodne zemlje, i počeli da obrađuju prerije, pretvorivši travnate ravnice u žitna polja. Farmeri su posekli stabla koja su bila brana vetrovima, i iznova preoravali zemljišta, dok se sva trava nije izgubila, a površinski sloj se sveo na tanak, rastresit sloj koji jedva da je pokrivaio tvrdo zemljište.

Onda je krenulo loše vreme. Počev od 1930. godine, oblast je pretrpela četiri talasa suše. Sa sušom su došli jaki vetrovi koji su gotovo neviđenom silom zbrisali čitav površinski sloj zemljišta i prizvali pešćane oluje koje su zamračile nebo. Do 1934. godine, vetrovi su odneli površinski sloj od gotovo 100 miliona jutara. Vrelina je dodala

muke – 1934. je bila najtoplija zabeležena godina u Sjedinjenim Državama sve do 1998. godine. Hiljade ljudi je umrlo, a milioni su pobešli. Farmeri koji su ostali zapali su u deceniju siromaštva.

Svakodnevno iskušavamo sudbinu na sličan način. Klimatske promene su široka tema o kojoj treba pisati čitave tomove i valja stalno upozoravati na njih. Ali dovoljno je reći da smo sad svedoci njihovih posledica u gotovo svakom delu prirodnog okruženja. Promene donose tropsku klimu u sve više oblasti, čime se stvaraju pogodniji uslovi za razvoj bolesti. Takođe, intenzivirano je pretvaranje zemljišta u pustinje – dvadeset tri hektara svakog minuta, kako procenjuju UN. Godine 2010. Lik Gnakađa, koji je ispred Ujedinjenih nacija nadgledao napore da se zaustavi dezertifikacija, nazvana „najvećim ekološkim izazovom našeg doba“, upozorio je da su „površinskih 20 centimetara zemljišta sve što stoji između nas i izumiranja“. Trideset osam posto Zemljine površine je pod rizikom da se pretvori u pustinje koji je, delimično, manje izazvan klimatskim promenama, a više nečim što se može lakše sprečiti: preteranim crpljenjem vode iz tla. Jedan od najbitnijih izvora vode na svetu je izdan Ogalala, koji se prostire kroz polusušno tle Južne Dakote, Nebraske, Kanzasa, Oklahome i Teksasa, i daje gotovo trećinu podzemne vode koja se koristi za navodnjavanje američkih farmi. Ovaj izvor naizgled bez dna se, zapravo, prazni zbog poljoprivredne industrije, i na putu je da se smanji za 70 posto za manje od pedeset godina. Ako izdan presuši, kiše bi morale da padaju 6000 godina da bi se napunio.

Moglo bi se reći da ovo nije novost. Ljudska bića su menjala prirodne procese još otkad su naučila da pale vatru. Promene su uzele maha s pronalaskom točka, pluga i, najdramatičnije, parne mašine. Ali naročito su se intenzivirale u XX veku i u poslednjih nekoliko decenija. Broj ljudi na planeti se upetostručio od 1900. godine, a prosečan ljudski vek se udvostručio. Razmere produžavanja životnog veka su „izvan svega onog što je definisala prirodna selekcija“, objasnio je Džoša Lederberg, biolog koji je u trideset trećoj godini dobio Nobelovu nagradu za rad na genetici bakterija. U izvanrednom, upečatljivom govoru iz 1989. godine, na konferenciji virusologa u Vašingtonu, Lederberg je istakao da smo toliko izmenili svoju biološku putanju, da je „savremen čovek vrsta nastala ljudskom rukom“.

Lederberg je neprestani ekonomski i naučni napredak ljudskih bića nazvao „najvećom pretnjom po svaku drugu biljnu i životinjsku vrstu,

koje potiskujemo u sopstvenoj potrazi za *Lebensraumom*“. Dodao je da „izuzev nekoliko štetočina, *Homo sapiensu* nema ravnih“. Ali istakao je da ipak imamo jednog pravog protivnika – virus – koji bi mogao da pobeđi. „Mnogim ljudima je teško da shvate kako je priroda daleko od dobroćudne; u najmanju ruku, nije joj draža dobrobit ljudi u odnosu na druge vrste.“ Lederberg je podsetio publiku na sudbinu zečeva u Australiji pedesetih godina prošlog veka, kad je na njih pušten virus miksoma kao mera kontrole populacije. Zečevi su s vremenom stekli kolektivni imunitet, ali tek pošto je virus ubio preko 99 posto inficiranih u prvom epidemijском talasu. Govor je završio sumornom slikom: „Zapitao bih... da li bi ljudsko društvo moglo opstati da ostane na plaži sa samo nekoliko procenata preživelih. Da li bi mogli da funkcionišu na kulturnom nivou višem od zečjeg? I, svedeni na to, da li bismo mogli uspešno da se nadmećemo sa kengurima?“

Ako se niste već dovoljno zabrinuli, setite se da smo razmotrili opasnosti samo od reakcija prirode na ljudsku aktivnost, od pandemija do globalnog otopljanja. Ali da li bi ljudi mogli da koriste bolesti kao oružje? U istoriji je bilo nekoliko takvih primera. Naučnik Tobi Ord je u svojoj knjizi *Ponor (The Precipice)* naveo da su još 1320. godine pre n. e. ovce obolele od tularemije, bakterijske infekcije, prevožene iz jednog kraljevstva u drugo u Maloj Aziji. U savremenoj eri, Sovjetski Savez je imao napredan program biološkog oružja, sa 9000 angažovanih naučnika na svom vrhuncu, sa ciljem da u oružje pretvore sve – od malih boginja do antraksa. Napredak u biologiji i tehnologiji znači da je danas dovoljno samo nekoliko obučениh naučnika i mala investicija da bi se stvorili smrtonosni patogeni.

Oduvek sam smatrao bioterorizam najvažnijom zanemarivanom opasnošću s kojom se suočavamo. Od napada 11. septembra Sjedinjene Države su veliki deo svoje energije usmerile na zaustavljanje širenja nuklearnog naoružanja. Krenule su u rat sa Irakom u najvećoj meri da bi obustavile navodni nuklearni program te zemlje; iste osnove su bile i za pretnje ratom sa Iranom i Severnom Korejom. Sprečavanje širenja nuklearnog naoružanja je i dalje jedan od najvažnijih ciljeva Sjedinjenih Država; veliki broj sporazuma o kontroli naoružanja reguliše proizvodnju ovakvog oružja na međunarodnom nivou. Ali nuklearno oružje je teško napraviti i relativno lako otkriti. Biološko oružje je neuporedivo praktičnije kad je reč o proizvodnji; može se

napraviti u tajnosti, u malim laboratorijama i sa skromnim budžetom. Šteta od njega je gotovo nezamislivo veća: broj stradalih od veštački proizvedenih patogena lako bi se mogao meriti u milionima, pa i više. A ipak, ova opasnost ne privlači mnogo pažnje. Glavni međunarodni forum za njegovu prevenciju, Konvencija o biološkom oružju (Biological Weapons Convention), samo je usputna pomisao. Kako Ord zapaža, „ova globalna konvencija koja štiti čovečanstvo ima samo četiri zaposlena i manji budžet od prosečnog Mekdonaldsa“.

## Naš otporan svet

Ovo je prilično sumoran skup pretnji. A s obzirom na nestabilnu prirodu našeg međunarodnog sistema, reklo bi se da je naš svet užasno krhak. Nije. Iz ljudske istorije možemo pročitati i koliko smo čvrsti. Munjevito smo prošli kroz krupnu promenu. Bili smo svedoci ledenih doba i epidemija, svetskih ratova i revolucija, a ipak smo preživeli i napredovali. Džoša Lederberg je u govoru na dodeli Nobelove nagrade istakao da priroda obično teži ravnoteži koja daje prednost opstanku i virusa i domaćina – uostalom, ako čovek umre, umreće i parazit. Ljudska bića i naša društva su izvanredno inovativna i dovtijliva. Zadivljujuće je koliko je ova planeta izdržljiva. Ali moramo prepoznati sve veće rizike koji nas prate i učiniti nešto da ih ublažimo. Razmere i brzina modernog razvoja čovečanstva su bez premca u istoriji. Globalni sistem u kome živimo je otvoren i dinamičan, što znači da nema mnogo ublaživača. To stvara mnoge koristi, ali i slabe tačke. Moramo da se prilagodimo realnosti nezaustavljivo rastuće nestabilnosti – odmah.

Nismo osuđeni na propast. Alarm se oglašava da bi se ljudi podstakli na akciju. Pitanje je, na kakvu akciju? Ima pripadnika i levog i desnog krila koji bi hteli da zaustave ekonomski razvoj zemalja i da zatvore naš otvoreni svet. Ali, zar da kažemo najsiromašnjoj milijardi ljudi da ne mogu pobeći od siromaštva? Da se izolujemo od ostatka sveta i da potražimo stabilnost u nacionalnim utvrđenjima? Zar da pokušamo da usporimo tehnologiju ili globalni protok dobara i usluga? Čak i ako bismo hteli nešto od toga, ne bismo bili u stanju da ukrotimo te moćne sile. Ne možemo ubediti milijarde ljudi da se okanu pokušaja da podignu svoj životni standard. Ne bismo mogli da sprečimo ljudska

bića da se međusobno povezuju. Ne bismo mogli da obustavimo tehnološke inovacije. Ali možemo da budemo mnogo svesniji rizika s kojima se suočavamo, da se pripremimo za opasnosti i da opremimo naša društva tako da budu otporna. Potrebno je da izvlače pouke iz šokova i negativnih reakcija, a ne samo da ih izdrže. Nasim Nikolas Taleb predlaže da stvaramo sisteme koji su „antikrhki“ – oni su još bolji od otpornih sistema, jer jačaju u haosu i krizi.

Znamo šta da radimo. Nakon oluje prašine u Americi tridesetih, naučnici su brzo shvatili šta se desilo. Administracija Frenklina D. Ruzvelta je snimila kratak film, *Plug koji je uništio ravnice (The Plow That Broke the Plains)*, da to objasni naciji. Vladine službe su učile farmere kako da spreče eroziju zemljišta. Administracija je pružila obimnu pomoć farmerima, osnovala je Agenciju za očuvanje zemljišta, i stavila 140 miliona jutara državnih pašnjaka pod zaštitu. U poslednjih tri četvrt veka nije bilo nove oluje prašine, uprkos ekstremnim vremenskim uslovima.

„Zaraze će se svakako javljati, ali pandemije ne moraju“, ističe Lari Brilijant, američki lekar koji je doprineo iskorenjivanju malih boginja pre četrdeset pet godina. Hoće reći kako možda nećemo moći da utičemo na prirodne pojave koje dovode do obolevanja, ali pomoću pripreme i rane i inteligentne akcije možemo brzo zaravnati njegov tok. Zapravo, iskorenjivanje malih boginja samo delimično govori o nauci, a ponajviše o izuzetnoj saradnji između suparničkih supersila i impresivnom delovanju širom sveta. Na sličan način, klimatske promene se dešavaju i ne možemo ih sasvim zaustaviti. Ali možemo da umanjimo razmere promena i da izbegnemo njihove najštetnije efekte kroz agresivno i inteligentno postupanje. Cena neće biti mala. Da bismo se ozbiljno suočili s tim, morali bismo da krenemo da uvodimo porez na emisiju ugljen-dioksida, čime bi se tržištima dao signal za uspostavljanje pravih cena i prikupila sredstva za finansiranje novih tehnologija i prilagođavanje već izmenjenoj planeti. Kad je reč o ekonomskom razvoju, tom procesu možemo da pristupimo na stotine načina, zadržavajući tradicionalne stavke poput rasta, otvorenosti i inovacija, uz novo naglašavanje drugih karakteristika kao što su bezbednost, otpornost i antikrhkost. Možemo da kompenzujemo gubitke na druge načine, da se delimično odrekemo efikasnosti i dinamičnosti u pojedinim oblastima, i da više novca potrošimo na pripremu naših društava. Cena

prevencije i pripreme je mala u poređenju sa ekonomskim gubicima usled neefikasne reakcije na krizu. Još fundamentalnije, jačanjem otpornosti stvara se najvažnija vrsta stabilnosti, emocionalna. Ljudi neće dugoročno prigrliti otvorenost i promenu ako žive u neprestanom strahu da će ih sledeća pošast zbrisati.

Šta je sa sprečavanjem sledeće pandemije? Moramo, opet, da nađemo ravnotežu između dinamičnosti i bezbednosti. Mnogo pažnje se pridaje pijacama sa živom robom na kojima se životinje kolju i prodaju, ali one se ne mogu tek tako zatvoriti. U mnogim zemljama, pogotovo u Africi i Aziji, one su izvor sveže hrane za ljude koji nemaju frižidere. (U Kini, na ovakva prodajna mesta otpada 73 posto prodatog svežeg povrća i mesa.) Ta tržišta bi trebalo da budu bolje regulisana, ali ako ne prodaju divlje životinje poput slepih miševa, cibetki i ljuskavaca predstavljaju ograničen rizik. Mora se staviti van zakona prodaja tih egzotičnih životinja. Slično tome, možda je nemoguće naterati čitav svet da prestane da konzumira meso, ali promovisanje zdravijih načina ishrane – s manje mesa – bilo bi korisno i za ljude i za planetu. A stočarska industrija se može izmeniti tako da postane bezbednija i mnogo manje surova prema životinjama. Još urgentnija je potreba da države uspostave jake sisteme javnog zdravlja i da ti sistemi komuniciraju, uče jedni od drugih i međusobno saraduju. Ne možete pobediti globalnu bolest lokalnim akcijama.

Ljudska bića su svoja društva razvijala munjevito, šireći se u svakom domenu dosad neviđenom brzinom. To je kao da smo proizveli najbrži auto koji se mogao zamisliti i sad ga vozimo nepoznatim, neobeležanim terenom. Ali nikad se nismo pomučili da auto opremimo vazдушnim jastucima. Nismo uzeli osiguranje. Nismo čak ni vezali pojaseve. Motori su se usijali. Delovi se pregrevaju, ponekad se i zapale. Bilo je i sudara, svaki malo gori od prethodnog. Ugasimo vozilo, centriramo trap, popravimo karoseriju i rešimo da budemo bolji. Ali trka se nastavlja, i uskoro vozimo sve brže i brže, ka novom i neravnijem terenu. Postaje vrlo rizično. Vreme je da ugradimo te vazdušne jastuke i da kupimo neko osiguranje. A iznad svega, vreme je da vežemo pojaseve.



# Druga lekcija

---

## Važan je kvalitet vlade, a ne kvantitet

**O**ktobra 2019. godine, samo nekoliko meseci pre nego što se novi koronavirus raširio svetom, Univerzitet Džons Hopkins je objavio svoj Prvi indeks globalne zdravstvene bezbednosti, obuhvatnu analizu zemalja najspremnijih za borbu protiv epidemije ili pandemije. U ukupnom poretku Sjedinjene Države su bile na prvom mestu, i prve u četiri od šest kategorija – prevencija, rana detekcija i prijavljivanje, potpun i robustan zdravstveni sistem i usklađenost sa međunarodnim normama. To je zvučalo dobro. Amerika je, uostalom, zemlja s najviše farmaceutske kompanije u svetskom vrhu, najbrojnijim istraživačkim univerzitetima, laboratorijama i zdravstvenim institutima. Ali u martu 2020. te prednosti su izgledale kao surova šala, dok je kovid 19 pustošio po Sjedinjenim Državama, a federalna vlada počela da preduzima zakasnele, slabe i neodgovarajuće mere. Do jula, u zemlji sa manje od 5 posto svetskog stanovništva bilo je 25 posto od svih potvrđenih slučajeva na svetu. Dnevne stope smrtnosti po glavi stanovnika u Sjedinjenim Državama bile su deset puta veće od onih u Evropi. Da li se pojavilo novo lice američke izuzetnosti?

Bilo bi lako okriviti tadašnjeg predsednika Trampa kome se s pravom može pripisati veliki deo krivice zbog toga što je potcenjivao pandemiju u njenom začetku, što je bio pasivan kad se proširila i

što je uporno podrivao smernice svojih naučnih savetnika. Nije bio u stanju da koordiniše aktivnosti federalnih agencija i pedeset saveznih država. Ali priča se ne završava s nesposobnom Belom kućom. Bilo je pogrešnih koraka vlasti i sa drugih strana. Centri za kontrolu i prevenciju bolesti su pogrešili, delivši neispravne komplete za testiranje i isprva odvrćajući javnost od nošenja maski. Uprava za hranu i lekove je odugovlačila s procedurama kojima bi se dozvolilo privatnim laboratorijama da premoste jaz u testiranju. Ministarstvo zdravlja nije bilo u stanju da uspostavi sopstveni sistem masovnog testiranja. Mnoge zemlje, od Nemačke preko Južne Koreje do Novog Zelanda, izašle su iz karantina sa jakim sistemima testiranja i praćenja koje su u međuvremenu razvile. Za razliku od Sjedinjenih Država.

Teorijski, Amerika je izuzetno snažna u mnogim aspektima. Najbogatija je zemlja na svetu i ponosi se vrhunskim naučnim i tehnološkim institucijama. Njene službe javnog zdravstva, poput Centara za kontrolu i prevenciju bolesti, bile su model mnogim zemljama na svetu, uključujući Kinu. Ali godine preimućstva su ih ušuškale u samozadovoljstvo. Sve vreme, Vašington je nametao tim službama pravila i instrukcije, krećući im budžete – bio je to recept za neuspeh. Koordinisanje federalne vlade, komplikovane i obimne kakva je američka, oduvek je bilo noćna mora za upravljačke strukture. Dodajte tome administraciju koja je otvoreno smatrala veći deo vlade neprijateljem, „dubokom državom“ koju je trebalo rasturiti, i rezultat je bio fijasko na svim nivoima.

Uloga Amerike kao globalnog regulatora političkih agendi često maskira njene slabosti. Amerikanci i njihove institucije postavljaju standarde i ocenjuju čitav svet, baš kao što je to Univerzitet Džons Hopkins učinio za globalno zdravlje. Neizbežno je da postoji pristranost prema domaćem terenu. Amerikanci se, izgleda, usredsređuju na metriku koja ističe snagu američkog sistema, zanemarujući onu koja otkriva njegove slabosti. Na primer, Amerikanci su pre pandemije mogli da se teše najboljim istraživačkim institucijama ili ogromnim sredstvima uložnim u sistem zdravstvene nege, zaboravljajući na prekomerno trošenje sredstava, komplikovanost i izuzetno neujednačenu dostupnost koje ih prate. Koji god da je razlog, malo njih je uvidelo koliko tačno su Sjedinjene Države ranjive. Kad nas je pogodio kovid 19, američki sistem hitne pomoći je doživeo kolaps. Mesec dana nakon što je Tramp najavio mobilizaciju za borbu protiv virusa

nalik ratnoj, režim testiranja je još uvek ličio na fijasko, s desetinama testova različitog kvaliteta, besplatnim za sve, ako ih se dokopate, i dugim čekanjem na rezultate. (Mnogo govori činjenica da je Velika Britanija bila na drugom mestu liste Univerziteta Džons Hopkins, kao zemlja sa vrhunskim i vodećim medicinskim kapacitetima, a ujedno je i sila koja diktira globalnu politiku – poput Amerike, Britanija se vrlo neuspešno suočila sa pandemijom, sa stopom smrtnosti po glavi stanovnika među najvišim na svetu.)

Neuspesi Amerike su isprva bili još upadljiviji naspram kineskih uspeha, postavljeni u širi narativ o opadanju demokratije i usponu kineskog modela državnog kapitalizma. Iako se prva suočila sa ovim virusom, Kina je, kako se činilo, izuzetno brzo stavila bolest pod kontrolu. Da li zato što je imala moćnu, tehnokratsku vladu, nesputanu demokratskim ograničenjima? U jednom času vlada je zabranila kretanje u velikom delu Kine, zaustavivši gotovo svu ekonomsku aktivnost, uključujući transport, i praktično stavivši u karantin oko 750 miliona ljudi. Za samo dve nedelje gigantska kineska državna građevinska korporacija izgradila je dve nove bolnice. Kina je izolovala bolesne, razdvojivši ih od njihovih porodica i – zahvaljujući tehnologiji i detektivskom radu – nalazila one s kojima su bili u kontaktu.

Ali s vremenom je postalo jasno da je Kina, zapravo, obmanula svet o svojoj ranoj reakciji na kovid 19. Lokalni zvaničnici u Hubeju i Vuhanu su umanjivali prave razmere epidemije i ućutkali lekare koji su pokušali da oglase globalnu uzbunu. Jedan od tih uzbunjivača, doktor Li Venlijang, uhapšen je i, u tragičnom preokretu sudbine, umro je od ove bolesti. Visoki funkcioneri u Pekingu su držali u mraku Svetsku zdravstvenu organizaciju i ostatak sveta, odlažući otkrivanje ključnih informacija o virusu. Pod Si Đinpingom, vlada i Komunistička partija su učvrstile kontrolu nad političkim sistemom i društvom – a u takvoj atmosferi, lokalni zvaničnici su nerado prenosili loše vesti svojim nadređenima. Mesecima nakon izbijanja epidemije, Peking je i dalje odbijao međunarodne zahteve za informacijama, i čak je ograničavao objavljivanje naučnih radova o kovidu 19.

Sve to bilo je po obrascu kineskog političkog sistema. Autoritarni režimi – uvek i svuda – žele da strogo kontrolišu informacije. To je izvor njihove moći. Časopis *Economist* je, analizirajući sve epidemije zabeležene od 1960. godine, otkrio da diktature često rđavo postupaju

u rešavanju epidemija. U načelu, demokratije su se bolje nosile sa epidemijama, ostvarujući znatno niže stope smrtnosti u poređenju sa autokratijama sa istim nivoom prihoda stanovništva. Slično tome, ekonomista Amartja Sen, dobitnik Nobelove nagrade, zaključio je da demokratije teže da na masovnu nestašicu hrane reaguju bolje od diktatura, jer je ključ za sprečavanje njenog širenja slobodan protok informacija – i pritisak kojem to izlaže izabrane zvaničnike. Nije ni jasno da li je grub pristup Kine, s totalnim zabranama kretanja i zatvaranjima, bio jedini put ka uspehu. Druge zemlje su se isto tako efikasno nosile s bolešću uz mnogo manje prinude.

Što se tiče Amerike, ona je neke segmente krize rešavala loše, a druge dobro. Dopustila je da bolest eksplodira usled nemara i rđavog rukovođenja, ali je uskočila ne bi li ublažila ekonomski udarac pruživši dotad neviđenu podršku. Uprkos najnepovoljnijem odnosu među partijama još od Građanskog rata, administracija i Kongres su se složili i realizovali najveći paket finansijske pomoći u američkoj istoriji. Federalne rezerve su postale poslednje utočište doslovno sve imovine, obezbeđujući tle pod nogama ekonomiji u celini. Do juna 2020. godine, zahvaljujući zakonskoj regulativi Kongresa i intervenciji Federalnih rezervi, za olakšavanje krize je odvojeno preko 6 biliona dolara – apsolutno mereno, to je najveći odgovor na pandemiju na svetu i jedan od najvećih po glavi stanovnika (Japan, Nemačka i druge zemlje su takođe pokrenule masovne programe čija vrednost se meri bilionima dolara). Na nivoima ispod federalnog, pojedini američki gradonačelnici i guverneri su pojačali testiranje i proširili objekte zdravstvene zaštite. Najveće američke kompanije su se vešto prilagodile potrebama, pretvorivši proizvodne linije automobila u fabrike respiratora. Velike tehnološke kompanije iz Silicijumske doline pomogle su ljudima prinuđenim da rade od kuće. A američke farmaceutske i biotehnološke kompanije požurile su da proizvedu lekove i razviju vakcinu brzinom koja je iznenadila čak i optimiste. To nije slika zemlje u nepovratnom padu.

Amerika će stalno razočaravati svoje najžešće kritičare – i podržavaoce. To je veliko, komplikovano mesto, na kome uvek možete naći ono što želite. Ali pandemija je obelodanila pukotine koje se neprestano šire. Njih je najbolje opisao ekonomista Džon Kenet Golbrajt pre više decenija, rekavši da Ameriku definišu „privatno obilje i javna beda“. Sjedinjene

Države već dugo imaju sjajan privatni sektor, ali javne institucije, uz nekoliko izuzetaka – poput nezavisnih, samofinansirajućih i izuzetno uvažanih Federalnih rezervi – kaskaju za njim. Vašington može da odvoji novac za neki problem, čime ga često na kraju i reši, ali ne može da sprovede složeni nacionalni program za kolektivnu dobrobit. Program socijalne zaštite – u okviru kog se pretežno samo ispisuju čekovi – funkcioniše, dok je administracija koja se bavi pitanjima veterana glomazna birokratska katastrofa.

Ponekad i ispisivanje čekova krene naopako. Vašington je potrošio bilione dolara na mere pomoći zbog pandemije, ali znatan deo toga su ugrabile velike kompanije i bogati, čiji lobisti su vešto sročili propise zahvaljujući kojima su se pare slile u njihove ruke. Amerikanac je na ček morao da čeka duže nego inače, usled svih birokratskih peripetija i insistiranja u poslednjem trenutku da se čekovi štampaju sa imenom Donalda Trampa na njima. Krajem aprila barem 50 miliona Amerikanaca je čekalo na svoj novac, dok je Ministarstvo finansija poslalo milion čekova mrtvima. U međuvremenu, kanadski zakon o pomoći bio je jednostavan i neopterećen birokratijom ili politikom – novac je građanima uplaćivan direktno na račune u prve dve nedelje krize. Slično tome, Nemačka je odmah na početku pokrenula program kojim se radnicima na prinudnom odsustvu garantovalo 60 posto od njihovih izgubljenih plata – za radnike sa decom 67 posto – kako bi se izbegla masovna otpuštanja. Brzina i svrsishodnost ovih mera imale su veliku ulogu u njihovoj uspešnosti, pošto je cilj bio da se umanje finansijske i psihološke brige ljudi.

Ove manjkavosti vlasti nisu bolest demokratije, već Amerike. Mnoge druge demokratije su se efikasno nosile sa pandemijom, bolje od diktatura. Tu spadaju zemlje koje vode političke partije svih boja. Najagresivnije korake su verovatno preduzele zemlje s vladama levog krila ili centra poput Južne Koreje, Novog Zelanda i Tajvana, ali ni koalicije desnog i centrističkog usmerenja na vlasti u Nemačkoj, Austriji i Australiji nisu mnogo zaostale. Najrelaksiranije stavove – koji se nisu pokazali uspešnim – imale su zemlje sa vatrenim populistima na čelu poput Brazila i Meksika, ali i Švedska, koju vodi vlada levica i centra. Da li nam ova papazjanija govori nešto? Uglavnom to da su stare ideologije zastarele. Vekovima se politika organizovala oko podele na levicu i desnicu. Levica je zagovarala krupniju ulogu države

u ekonomiji. Desnica je postojano branila slobodna tržišta. U XX veku, obimna politička debata se vodila oko veličine i uloge vlade u ekonomiji – o kvantitetu vlade. Ali, po svemu sudeći, u ovoj krizi je najvažniji bio *kvalitet* vlade.

Uzmimo kao primer države koje su rano reagovale na pandemiju, primenile masovna testiranja, pratile zaražene, usporile širenje zaraze, pritom ne ograničavajući dramatično aktivnosti građana. Na vrhu liste su Tajvan, Južna Koreja, Hong Kong i Singapur – što je izuzetan uspeh, jer ih godišnje posete milioni Kineza. One nemaju krupne državne aparate. Udeo troškova vlade u ekonomiji izražen u procentima relativno je nizak. Hong Kong su američki konzervativci godinama isticali kao idealnu ekonomiju slobodnog tržišta koja je redovno dospevala na listu indeksa ekonomske slobode Fondacije Heritidž. Udeo javne potrošnje u ekonomiji Hong Konga fantastično je mali – pukih 18 posto, triput manje od Francuske. A ipak, Hong Kong je do kraja jula 2020. godine prijavio samo osamnaest smrtnih slučajeva usled pandemije. Istovremeno, broj umrlih u Tajvanu, zemlji sa 23 miliona stanovnika, bio je samo sedam. Tajvan troši samo 6 posto BDP-a na zdravstvenu zaštitu, triput manje od Amerike. S druge strane, Nemačka, Danska i Finska su se takođe prilično efikasno nosile sa pandemijom, a njihova državna administracija je glomazna prema svim kriterijumima. Isto se može reći za Kanadu. Drugim rečima, neke države koje su pobedile virus imale su krupne državne aparate, a druge skromne vlade. Šta im je bilo zajedničko? Kompetentna, funkcionalna, pouzdana država — *kvalitet* vlade.

## Kratka povest dobrih vlada

Zašto neke zemlje imaju vlade koje rade dobro, a druge ih nemaju? To je zagonetka koju su stručnjaci vekovima proučavali. Da bismo je rešili, krenimo od samog početka. Sva društva su od davnina počinjala s političkim sistemima koje je Maks Veber opisao kao patrimonijalna, što, zapravo, znači da njima vlada jaka figura. Režim su naprosto činili vladaočeva porodica, prijatelji i saveznici. Politička i ekonomska moć su bile objedinjene i formirale su sistem koji je bio duboko nereprezentativan, ali ipak efikasan. Fransis Fukujama opisuje snagu

patrimonijalnih sistema: „Konstruisani su pomoću osnovnih gradivnih blokova ljudske društvenosti, to jest, na temelju biološke sklonosti ljudi da daju prednost porodici i prijateljima s kojima razmenjuju usluge“. Patrimonijalni sistem bio je duboko ukorenjen u ljudsko društvo i održao se milenijumima. Mafija još uvek počiva na njemu, a mnogi savremeni režimi su zadržali neke njegove osnovne elemente. Brazil, Grčka i Indija su usvojile formalno moderne političke institucije, ali ako zagrebete dublje, otkrićete jak sloj patrimonijalizma, s porodičnim vezama kao ključnom komponentom političke moći.

Čak i Sjedinjene Države još uvek imaju elemente starog sistema protekcije, ako ne i patrimonijalnog sistema, koji u osnovi funkcionišu kao legalizovana korupcija. Jednom sam pitao višeg funkcionera u Ministarstvu finansija ima li zaista smisla da banke nadzire pet ili šest kongresnih odbora, pored raznih državnih regulatora. Time se unosi beskrajna i konfliktna složenost u rutinsko nadgledanje. Njegov odgovor je, naravno, bio negativan, ali to se nikada neće promeniti: „Svaki odbor, uz političare u saveznom državama ponaosob, prikuplja sredstva za izborne kampanje tražeći novac upravo od tih banaka. Lišite ih nadzora i lišićete ih kanala za prikupljanje sredstava.“ Još od presude Vrhovnog suda u slučaju *Bakli protiv Valea* 1976. godine, Sjedinjene Države su se držale stanovišta da je trošenje novca čin slobode govora i zato se ne može regulisati ni na jedan ozbiljan način. Ovakvo viđenje govora, kasnije potvrđeno i prošireno u ozloglašenoj odluci u slučaju *Citizens United* iz 2010. godine, ne postoji ni u jednoj demokratskoj državi na planeti, od kojih većina rutinski reguliše kako političari prikupljaju i troše novac – bez negativnih efekata na kvalitet slobodnog govora ili demokratije. Rezultat je da je u srži američke vlade neprekidan niz *quid pro quo* – novac se uzima na konto učinjenih usluga. Američki poreski zakon s razlogom je jedan od najdužih na svetu. Kad političari prikupljaju novac za kampanju, oni zapravo prodaju hiljade amandmana na taj zakon.

Intelektualci su oduvek zamišljali bolji sistem kojim upravlja neka vrsta eksperata – ljudi koje bismo sada zvali tehokrate. U *Republici*, Platon je naveo pet osnovnih tipova režima: aristokratiju, timokratiju, oligarhiju, demokratiju i tiraniju. Kako je mislio, najbolji režim je aristokratija na čelu sa filozofima-kraljevima. Vladajuća klasa bi se dovoljno rigorozno obrazovala da uvaži važnost viših ciljeva za

društvo – platonski ideal Dobrog. Vladari ne bi mogli posedovati imovinu da ih to ne bi navelo da slede sitne, lične interese. Bili bi podsticani da misle samo na ono što je najbolje za čitavo društvo. Timokratija, pod kojom samo posednici mogu da glasaju, nastajala je kad se aristokratija iskvari a muškarci – tad su to uvek bili muškarci – osrednjeg integriteta i obrazovanja postanu vladari. Pohlepni i gladni moći, oni bi za kratko vreme uveli režim u potpunu oligarhiju, golu vlast bogatih čija jedina svrha je očuvanje sopstvenih interesa. Po Platonu su demokratija – vladavina masa – i oligarhija – vladavina bogatih – opasne jer predstavljaju oblike vlasti motivisane ličnim interesima, bez više svrhe. One su i nestabilne, gotovo uvek degradirajući u najgoru vrstu režima, tiraniju.

Prvi napori da se uspostavi kompetentna birokratija bili su neujednačeni. Na Zapadu, ideja o vladajućoj klasi obrazovanoj da vlada našla je najraniji izraz u Rimskom carstvu, kojim je rukovala velika administrativna mreža pretežno sačinjena od oficira. Najčuenije reforme starog Rima odigrale su se pod carom Dioklecijanom u III veku n.e. On je decentralizovao carstvo i preneo moć na još trojicu zapovednika, uspostavivši režim nazvan tetrahija, vladavina četvorice. Reforme nisu dovele do velikog vojnog ili ekonomskog uspeha i često se tumače kao neuspešne. Nakon što je Rim pao u ruke varvarskih osvajača u V veku, Istočno Rimsko carstvo, sa centrom moći u Vizantionu (preimenovanom u Konstantinopolj, potom i u Istanbul) postalo je legendarno po sve složenijim zakonicima i slojevima administracije – u tolikom stepenu da se i dan-danas za komplikovani sistem bilo koje vrste kaže da je „vizantijski“.

Daleko od Zapada i vek pre Platona, Konfučije je hvalio vladare koji nisu vladali grubom silom, već moralnošću, i čiji cilj je bio da u svoj narod usade kodeks časti i osećaj srama. Pod uticajem Konfučijevih stavova, Kina je počela da primenjuje jedno od prvih testiranja za kandidate za vladine činovnike. Taj sistem testiranja je poticao iz ere dinastije Han, ali je propisno uspostavljen za vreme dinastije Tang, koja je vladala između 618. i 907. godine. Proveravano je znanje ispitanika o konfučijevskom kanonu, ratnoj istoriji i strategiji. Sledeće dinastije su proširile ispite, koji su pored regrutovanja za carsku administraciju predstavljali i način da car centralizuje moć i da podseče krila lokalnim starešinama. Ideja o takvim ispitima i procesu zasnovanom na kvalitetu

raširila se istočnom Azijom do Japana, Koreje i Vijetnama, koji su uspostavili sopstvene verzije školovane birokratije. U vreme dinastije Ming, putnici iz Portugalije su kineske zvaničnike visokog nivoa počeli da nazivaju mandarinima – i danas se svuda tako zovu moćne birokrate.

Ove tehokratije nisu uvek uspevale da uspostave veoma kompetentne državne aparate, uglavnom zato što moć zapravo nije bila u rukama stručnjaka, već političkih vođa i njihovih pajtaša. Zvaničnici koji bi položili ispite često bi nad sobom imali vladareve rođake i dvorjane. Birokratije koje su zvučale impresivno neretko su bile ograničenog delovanja i bez mnogo autoriteta. Ali u državama koje se međusobno toliko mnogo razlikuju, poput Kine i Nemačke, postavile su temelj za budući politički razvoj.

Vlade je sve moćnijim i efikasnijim činilo nešto drugo: sukob. Sociolog Čarls Tili je primetio da je „rat proizveo državu, a država je proizvela ratove“, a vidimo da su veličina i obim države rasli kako su se zemlje upuštale u vojna nadmetanja. Rat je gotovo uvek značio oporezivanje, čime se nametao pritisak na vladu da svom narodu pruža sve više usluga. Jedan od razloga da mala Britanija postane tako značajna moderna država, a potom i da izgradi globalnu imperiju, bio je taj što su brojni sukobi u kojima je učestvovala u XVII i XVIII veku doprineli da izgradi nadmoćnu mornaricu, ali i impresivnu fiskalnu mašineriju. Krajem prve decenije XVIII veka, prosečan Britanac je plaćao gotovo triput veći porez od Francuza. Istoričar Džon Bruer je rekao da su te takse bile „žile moći“ – što je, i više nego mornarica, omogućilo Britaniji da uporno pobeđuje Francusku i da ostvari globalnu hegemoniju. Ponekad pritisak koji bi pokrenuo sistem nije bio vojni, već prirodni. Istoričar Frenk Snouden je izneo ideju da je srednjovekovna kuga bila deo koktela nastanka države, jer su bile neophodne moćne vlade koje bi mogle prisilno da uvedu karantine.

Ali katastrofa nije bila jedini pokretač promene. Vlade su postajale efikasnije i zahvaljujući reformatorima na raznim nivoima. Njihovi motivi su se razlikovali. Makijaveli i Hobs su hteli da vlada naprosto ostvaruje poredak. U XVIII veku, pruski kralj Fridrih Veliki trudio se da uvede racionalizam prosvetiteljstva u politiku. U XIX veku, Napoleon je bio odlučan da objedini Evropu pod modernim zakonskim kodeksom. Reforme proizašle iz izveštaja Nortkota i Trelvejana formirale su stalnu i apolitičnu britansku civilnu službu koju su podražavali širom sveta.

Čartisti, socijalisti i liberali su se zalagali za otvaranje politike na razne načine, ali redom stremeći da se ljudima dodeli više moći – manje na osnovu njihove pozicije u društvenom poretku, a više prema njihovom talentu ili potrebama. Tamo gde su ove reforme rano krenule i uspešno su izvedene, pretežno u Severnoj Evropi, postojala je duga tradicija efikasne vlade i to u različitim političkim i ideološkim sistemima kroz vekove. Istočna Nemačka je čak i pod komunizmom u svakom trenutku bila efikasnija od ostatka Istočne Evrope.

Zemlje van Zapada nisu se tako brzo modernizovale, premda su neke, pogotovo u Aziji, počele s modernizacijom još krajem XIX veka. Većina je kopirala određene zapadne institucije i prakse i – u kombinaciji s dugim tradicijama ispita sposobnosti i birokratije – uspostavile su efikasne države. To važi za Japan, Južnu Koreju i, decenijama kasnije, za Kinu. Japan je svesno podražavao prusku birokratiju tokom modernizacije u XIX veku i generacijama je imao najefikasniju vladu i Aziji. U Latinskoj Americi, Čile se izdvaja od ostalih zemalja u regionu po svojim funkcionalnim vladama na čvrstim osnovama, što je kasnije doprinelo da ostvari postojan ekonomski rast. (Razlozi za ovu „čileansku izuzetnost“ su predmet debata, a verovatno su mešavina kulture, vođstva i sreće.) Singapur je model za primer ovakvog fenomena – sa socijalnom kohezijom ukorenjenom u kulturi, mandarinskom tradicijom elitne birokratije i britanskim nasleđem otvorenijih i transparentnijih sistema (premda još uvek u unekoliko autoritarnom okviru). Izuzetno disciplinovano i fokusirano vođstvo je takođe bilo od koristi. Danas se Singapur često navodi kao država sa najefikasnijom vladom na svetu.

## Američki ekscenpcionalizam

A tu je i Amerika, koja je još davno zacrtala sopstveni put. Da li je ovaj ekscenpcionalizam uzrok nesposobnosti zemlje da se nosi s kovidom 19? Da li je taj neuspeh ukazao na dublje slabosti najmoćnije države na svetu? Izvesno je da baca svetlo na specifičnu američku slabu tačku. Sjedinjene Države su oduvek negovale snažnu antietatističku tradiciju, koja je počela sa idejama i praksama prvih engleskih doseljenika. Trinaest kolonija, budući van evropskih sukoba, nikad nisu bile pod

pritisakom da ojačaju svoje države zbog ratnog stanja. Borile su se za nezavisnost od imperije tobože zbog pitanja autoriteta vlade da oporezuje. Posledica je bilo to da je Amerika svoj državni eksperiment otpočela sa tako slabom centralnom vladom da se za deset godina srušila. Novi Ustav, usvojen 1789. godine, dao je veću moć federalnoj vladi, ali ju je i dalje ograničavao na mnogo načina. Čak i vek kasnije, kad je Amerika doživljavala ekonomski i industrijski procvat, imala je slab državni aparat. Predsednik nije bio jaka figura, Kongres je retko nastupao složno, federalni porezi na prihod bili su neustavni, a vojska je u poređenju sa vojskama evropskih suparnika bila slaba.

Reformatorima je bilo jasno da će se Amerika modernizovati samo ako se uspostavi jaka i efikasna nacionalna država. Ali napori da se to ostvari su sve do Građanskog rata bili ograničeni: zemlju je paralisalo pitanje ropstva i njegovog potencijalnog širenja. Nakon rata, nacionalna ekonomija se uzdigla, a s njom se javila i potreba za nacionalnom vladom koja bi po samoj svojoj prirodi bila profesionalnija. Godine 1883. Kongres je zahtevao da se mnoge pozicije u federalnoj vladi dodeljuju prema sposobnosti, a ne prema naklonosti istomišljenicima, što je dotad bilo dominantno u političkom sistemu. Jedan reformator, mladi učenjak Vudro Vilson, otišao je korak dalje. Rekao je da će države, kako se budu industrijalizovale, davati sve veća ovlašćenja Vašingtonu i da će uloga predsednika neizbežno postati najmoćnija. Izrazio je nezadovoljstvo zavlačenjem i pasivnošću Kongresa, kao i „sitnim moćnicima“, žaleći što američka ustavna struktura nema „vrhovno, glavno vođstvo... koje može bez odlaganja i s neospornim autoritetom reći šta da se radi“. Decenijama kasnije, kao predsednik, Vilson je proširio moć federalne vlade, koja je od tada sputavala trustove, oporezivala prihode i regulisala sporove između radnika i poslodavaca. (Mora se reći i da je Vilson bio otvoreni rasista i da napadno nije koristio svoju moć da poboljša položaj crnaca.) Njegov prethodnik Teodor Ruzvelt je takođe naginjao jačoj državi koja bi mogla da reguliše neumerenosti krupnog biznisa. Međutim, uza sve te reforme, Sjedinjene Države su u industrijski svet ušle kao predindustrijska država.

Seizmička promena je došla sa Frenklinom Ruzveltom. Ruzveltov prethodnik, Herbert Huver, bio je duboko sumnjičav prema vladinim intervencijama u ekonomiji što je imalo za posledicu pasivnu reakciju na Veliku depresiju. Ruzveltova strategija je bila drugačija: probaj sve.

Jedan od njegovih glavnih savetnika, Reks Tagvel, ovakav pristup je izrazio više ideološkim rečnikom. Rekao je da je cilj reformi Nju dila bio da zameni *laissez-faire* maksimu „kompeticije i konflikta“ idejom „koordinacije i kontrole“. Pod Ruzveltom, predsednik je postao neosporna glava vlade, a on je, više nego bilo koji drugo predsednik, bio arhitekta moderne Amerike. Doslovno svaki zadatak kojim se američka vlada danas bavi ima korene u Ruzveltovoj eri. Ali otpora je bilo još za vreme njegove administracije. Južne savezne države su se oduvek opirale da ih prisvoji Vašington, strahujući da bi to značilo kraj zakonâ Džima Kroua.\* Njihove strepnje su bile opravdane, jer je upravo moć federalne vlade na kraju raskrstila sa segregacijom.

Američki eksperiment sa etatizmom bio je relativno kratak, potrajao je samo pedeset godina – valja pomenuti da je taj period najvećim delom bio obeležen dramatičnim ekonomskim razvojem, rastućom produktivnošću i jakim preduzetništvom. Ruzveltovu revoluciju okončao je Ronald Regan, izrekavši čuvene reči: „Vlada nije rešenje naših problema. Vlada je problem.“ A to je rekao 1981. godine, usred najgore recesije još od tridesetih godina prošlog veka. Drugim rečima, Regan je odbacio ulogu koju je vlada mogla imati čak i u teškoj krizi. Iako je on zapravo povećao federalne rashode, brojke su bile obmanjujuće. Ministarstvo odbrane i masovni programi socijalnog i zdravstvenog osiguranja imali su iste ili veće budžete tokom njegovog mandata, ali gotovo sve ostalo je bilo srezano. Pedesetih godina prošlog veka, zaposleni u federalnim civilnim službama činili su preko 5 posto ukupnog broja zaposlenih. Ta brojka je pala ispod 2 posto, uprkos dvaput većem broju stanovnika i sedam puta većem BDP-u korigovanom za inflaciju. Ulaganja države u nauku, tehnologiju i infrastrukturu drastično su opala u odnosu na nivoe iz pedesetih godina. Amerika u XXI veku živi od tog starog kapitala.

Sjedinjene Države danas imaju manje vladinih zvaničnika po glavi stanovnika od većine naprednih demokratija. Javna služba više nije prestižna karijera kakva je nekad bila. Zabrane zapošljavanja i rezanja budžeta su ostavili posledice. Kako je istaknuto u analizi Instituta Brukings, „jedna trećina [zaposlenih u federalnoj službi] moći će da

\* Zakoni kojima je bila nametnuta rasna segregacija u savezним državama američkog Juga. Stupili su na snagu krajem 19. veka, a ukinuti su tek 1965. godine. (*Prim. prev.*)

se penzionise do 2025. godine, a samo 6 posto službenika je mlađe od 30 godina.“ Od Reganove ere, ljudi su skloni da pretpostave kako vlada izaziva više problema nego što ih rešava, kako su sve federalne agencije preglomazne i kako privatni sektor većinu stvari može najbolje da uradi. Desničarski političari često koriste frazu „izgladneti zver“ da opišu svoju strategiju prema vladi. Grover Norquist, borac protiv oporezivanja, to je izrekao na još zajedljiviji način: „Ne želim da ukinem vladu. Naprosto, želim da je smanjim toliko da mogu da je odvučem u kupatilo i udavam u kadi.“ Stiv Banon, ideolog Trampove revolucije, jasno je stavio do znanja da je jedan od njegovih glavnih ciljeva „dekonstrukcija administrativne države“. Već četiri decenije Ameriku pretežno vode ljudi koji se otvoreno zavetuju da unište vladu koju sami predvode. Zar je čudno što su uspeli?

Dodajte ovim faktorima američki federalizam. Mnogi neefikasni elementi Amerike su umnoženi jer se repliciraju na državnim i lokalnim nivoima. Na primer, definisanje nacionalne strategije za borbu protiv pandemije zakomplikovalo je postojanje 2684 državna, lokalna i plemenska odseka za zdravstvo, a svaki od njih ljubomorno čuva svoju nezavisnost. Situaciju još više komplikuje činjenica da Sjedinjene Države imaju 90.126 jedinica državne i lokalne uprave, od kojih je mnogima prepušteno da osmisle sopstvena pravila o nošenju maski i javnim okupljanjima. I isplata za nezaposlene je kasnila usled raznoraznih državnih zahteva. Dičimo se američkim federalizmom. Istina, on nam omogućava korisne i važne eksperimente; Luis Brandajs je to nazvao „laboratorijama demokratije“. Savezne države se međusobno nadmeću za investicije i radnu snagu, što može da podstakne rast. Ali ovaj pačvork vlasti je noćna mora kad je reč o obuzdavanju bolesti koja ne zna za granice. Fragmentacija standarda je naročito problematična za organizovanje testiranja na kovid 19. Rezultati se izdaju putem zbnjujuće mešavine stare i nove tehnologije – telefonom, biltenima, elektronskom poštom, običnom poštom, čak i faksom, pri čemu se stvaraju gomile papira bez ključnih podataka o pacijentu. (Daleko je to od tajvanskog sistema „zdravstvenih kartica“ koje su povezane sa jedinstvenom bazom podataka sa svim relevantnim zdravstvenim informacijama.) I ako ostavimo po strani pandemiju, federalni sistem sputava američke napore da se uspostavi ujednačen pristup zdravstvenoj zaštiti i glasanju. Doveo je do toga da reforma

policije zavisi od delovanja 18.000 policijskih odseka širom zemlje. Doprineo je paralizi i zastoju u radu vlade. Pojedine zemlje s temeljnom tradicijom konsenzualne vlade i jakog socijalnog kapitala – pre svega Nemačka, Švajcarska i Holandija – uspešno održavaju decentralizovanu vladu. U Sjedinjenim Državama to je retko kad uspevalo.

## Kako izgraditi bolju birokratiju

Da biste shvatili kako zdravo nepoverenje u vladu može da se pretvori u toksični cinizam, bacite pogled preko Atlantika. Britanija je tokom istorije imala jaku, efikasnu i otvorenu vladu na svakom nivou, premda sa sopstvenom čvrstom tradicijom antietatizma. Načelno, njen istorijski razvoj i prednosti velikim delom su bili kao holandski ili nordijskih zemalja, s jakim političkim institucijama i dobro regulisanim tržištima. Druge evropske sile su joj zavidele na imperijalnim administrativnim i zakonskim sistemima. Stručnjaci su često isticali da su većina politički stabilnih demokratija među zemljama u razvoju bivše britanske kolonije, s nasleđem iz britanskih institucija i kulture. Osnivač Singapura Li Kuan Ju smatrao je britansku tradiciju efikasne, čiste birokratije jednim od ključnih razloga za uspeh njegovog grada-države, uprkos drugim problematičnim aspektima kolonijalne vlasti. A ipak, Britanija je od osamdesetih godina XX veka usvojila istu antivladinu ideologiju kao Sjedinjene Države. I ona je srezala domaću upravu u ime efikasnosti i u Borisu Džonsonu je dobila populističkog lidera koji je prezirao eksperte i bio veoma skeptičan prema birokratama. Njegova vlada, na čelu državnog aparata ispošćenog uštedama, pokazala se neobično neuspešnom u prvim danima borbe protiv kovida 19, daleko gorom od vlada u zemljama severne Evrope. Nasuprot tome, Grčka, mlada demokratija još uvek u razvoju, sa legendarno disfunkcionalnom birokratijom, sa pandemijom se nosila izuzetno uspešno. Zašto? Na njenom čelu bio je sposoban, tehnokratski lider koji je verovao u nauku i valjano upravljanje. Ponekad glas s vrha menja sve.

Napadi na dobru državnu upravu nisu dolazili samo zdesna. Tokom godina, levičarski političari su dodavali sloj za slojem birokratije i regulative. Pol Lajt, koji je godinama proučavao ovu temu, primećuje da su ministarstva za vreme predsednika Džona F. Kenedija imala

sedamnaest „slojeva“ nameštenika u svojim hijerarhijama. Kad je Tramp preuzeo dužnost predsednika, bilo ih je zapanjujućih sedamdeset jedan. Većina ovih nametnutih mandata uvedena je sa nekom važnom svrhom. Iza nezgrapnih pravila i birokratskih provera Uprave za hranu i lekove kriju se dobre namere. Ali ona su se nagomilala u stotine zahteva, često sa suprotstavljenim namenama, pretvarajući brzinu i efikasnost u nemogući san. Kad god se otkrije zloupotreba moći, uvede se novi, dodatni skup pravila. Često su to zasebni paketi pravila na federalnom, državnom i lokalnom nivou, koja se sva moraju pokorno slediti. Vladine agencije moraju svaki projekat da podvrgnu strogim analizama u kontekstu životne sredine i radne snage, i moraju se ispuniti raznovrsni uslovi. Rukovodiocima su uglavnom vezane ruke – na primer, često su primorani da prihvate najjeftiniju ponudu na tenderu, iako možda smatraju da će posao biti urađen traljavo i sa odlaganjima. Kongres voli da primenjuje mikromenadžment nad agencijama i retko im dopušta nezavisnost i fleksibilnost koje su uobičajene u zemljama poput Nemačke, Japana i Južne Koreje. Zapravo, ljude u mnogim zapadnim zemljama često iznenadi činjenica da je u *laissez-faire* Americi birokratska procedura mnogo zastupljenija nego u zemljama s navodno glomaznijim državnim aparatom poput Kanade, Danske i Nemačke. Koliko god veliki bili njihovi državni aparati, ove države veruju u formiranje nezavisnih agencija, davanje moći i autonomije tehokratama i osiguravanje efikasnosti funkcionisanja sistema. U dobroj državnoj upravi ima ponosa.

Tehnološki preduzetnik Mark Andresen je, reagujući na pandemiju 2020. godine, napisao dugačak tekst na svom blogu, objavivši da je „vreme da se gradi“. Kreće od neuspeha američke vlade da se nosi s pandemijom, ali zalazi mnogo dalje, pitajući se zašto Sjedinjene Države ne mogu više da osmišljavaju i izvode krupne projekte – izgradnju više stanova i kuća i bolju infrastrukturu, oživljavanje domaće proizvodnje, omogućavanje da se u sticanje višeg obrazovanja uključi još mnogo miliona ljudi itd. Andresen o tome iznosi više teorija: inertnost, nedostatak imaginacije i uticaj onih koji su se utvrdili na svojim mestima i strahuju od konkurencije. Ali pravi razlog je mnogo dublji od toga. Amerika je postala ono što Fransis Fukujama naziva vetokratijom. Sistem kočnica i ravnoteža (engl. *checks and balances*), ponavljan na svakom nivou vlasti, osigurava da neko negde uvek može da

zaustavi svaku pozitivnu akciju. Sjedinjene Države su postale zemlja ljudi koji govore ne.

Mark Dankelman, istrajni istraživač, proveo je godine proučavajući istoriju napora da se renovira i obnovi stanica Pensilvanija na Menhetnu. Potreba da se to uradi je očigledna. Ova stanica je drugi tranzitni čvor po obimu saobraćaja u celom svetu, kroz koju svakog dana prođe više putnika nego na sva tri aerodroma na području grada Njujorka. Ujedno je i monstruozno ružan, loše dizajniran i slabo održavan objekat koji bi predstavljao sramotu i kao regionalna stanica u nekoj siromašnoj državi, a kamoli kao glavni transportni čvor američke vodeće metropole. U proteklih trideset godina moćni političari su pokretali niz akcija za obnavljanje te stanice, a ipak, do sada se ništa značajno nije uradilo. Dankelman objašnjava da bi svaki put neka interesna grupa našla način da spreči projekat. „Kada je dinamika takva da je mnogo aktera koji mogu da stave veto, gotovo je nemoguće da se projekat pokrene s mrtve tačke“, piše on. „Niko danas nema moć da učini ono što se čini najboljim za ceo Njujork. A vlada, na kraju, ispada nekompetentna.“ Ovaj problem ne važi isključivo za stanicu Pen. Jedna verzija vetokratije, *nimbizam* (engl. NIMBYism), nazvana po pokliču onih koji se opiru lokalnoj izgradnji, „not in my backyard“ („ne u mom dvorištu“), osujećuje vredne projekte širom zemlje. Tako je u Kaliforniji već decenijama onemogućena izgradnja novih stambenih četvrti, uz štetan uticaj na troškove života u toj saveznoj državi koji su u vrtoglavom porastu, zbog čega je stotine hiljada radnika primorano da satima putuju na posao.

Amerika je, u samoj svojoj srži, država utemeljena na antietatizmu. Desnica to iskazuje time što smanjuje budžet vladi. Levica sputava vladu s tako mnogo pravila i zahteva da to ima isti efekat umanjivanja funkcionalnosti. Politikolog Semjuel Hantington objašnjava da moć u Americi nije podeljena, kako se često kaže, već deljena i osporavana, pa da bi se bilo šta uradilo, valja imati širok konsenzus i biti spreman na kompromis. Moguće je prevazići ovu dilemu, ali neophodno je vešto i istrajno vođstvo, poput Ruzveltovog ili Džonsonovog. Nužno je i da je kontrola najvećim delom u rukama jedne partije. Pisac Ezra Klajn je zapazio da se u razdoblju kad je vlada, reklo bi se, funkcionisala i rešavala problem – na primer, od tridesetih do šezdesetih godina prošlog veka – često dešavalo da je jedna ista partija

držala i Belu kuću i oba doma Kongresa, a pod okriljem svake partije bilo je ideološke raznolikosti. Danas nijedna partija nema potpunu političku moć, a obe trpe manje internih neslaganja, što znači da se sve postavlja na stranački nivo i većina napora zapadne u ćorsokak. Time se ojačava duboki antietatizam u srcu američke političke kulture. Osiguravajući pat-poziciju glasanjem, Amerikanci upiru prstom upravo u tu pat-poziciju i očajavaju jer od Vašingtona nikakve koristi.

Kovid 19 je promenio nešto od toga, ubrzavajući trendove koji su već bili na pomolu. Tramp nije ideološki u saglasju sa *laissez-faire* ekonomijom, a nimalo nevoljno je potpisao paket za stimulisanje ekonomije od 2 biliona dolara. Njegova partija je podržala carinske takse, merkantilizam, ograničenja u imigracionoj politici i izdavanje ogromnih sredstava na federalnom nivou da bi se ublažilo ekonomsko opadanje. Da li je to moglo da označi začetak novog stava prema vladi? Arhikonzervativni senator iz Misurija Džoš Holi predložio je plan naknade radnicima u iznosu od 80 posto plate po ugledu na Dansku, što je izvanredan preokret koji je, rečima pisca Džejsma Trauba, „uklonio đavolji znak s nordijskog modela“. Nimalo ne iznenađuje da je Holi, iako pripada krajnjoj desnici kad je reč o socijalnim pitanjima, tako izdašan. Uostalom, njegov heroj, i tema biografije koju je napisao 2008. godine, bio je republikanski lider iz ere progresivizma: Teodor Ruzvelt. Ali unutar većeg dela Republikanske partije, antietatizam je i dalje moćan i zarazan, i, na neki način, postao je prljaviji i s jačim uporištem u teorijama zavere. Naoružani demonstranti u Mičigenu kojima su dojadile restrikcije zbog javnog zdravlja, upali su u zgradu predstavničkog doma te savezne države i naterali zakonodavce da odlože zasedanje. Slične grupe su u Ohaju proganjale državnog sekretara za zdravlje, zahtevajući da dâ ostavku. Zagovornika teorije zavere o „dubokoj državi“ je tušta i tma, a često su imali podršku predsednika Trampa. Za pojedine struje u okviru desnice, opozicija vladi pretvorila se u mračno i očajničko suprotstavljanje demografskim i kulturnim tokovima, samoj modernosti.

Sjedinjene Države su od ranih dana udarile temelje društvu jedinstvene snage i dinamičnoj ekonomiji uz ograničeno uplitanje države, koje je, imajući u vidu njegove britanske korene, efikasno funkcionisalo. Takvo društvo je osiguravalo procvat slobode. U XX veku, progresivni reformatori su uspostavili modernu vladu

koja je pomogla Americi da se izbori s Velikom depresijom i vodila je kroz Drugi svetski rat i Hladni rat, sve vreme korčajući ka ekonomskoj nadmoći. Ali taj državni mehanizam, olupan i izandao, mora da se renovira i poboljša u skladu sa zahtevima XXI veka. Osvrnite se oko sebe. Sada ima mnogo liberalnih demokratija koje su slobodne kao Amerika, ali s mnogo kompetentnijim vladama. Kad je reč o suočavanju sa urgentnim izazovima našeg vremena – infrastrukturom, obukom stručnog kadra, klimatskim promenama, javnim zdravljem – brojni su dokazi da je američka vlada tokom poslednje generacije neuspešna u tome. Kovid 19 je tek najnovije, premda možda najozbiljnije, od mnogih upozorenja.

Nisam ljubitelj velikog državnog aparata. Odrastao sam u Indiji, zemlji s velikim, ambicioznim državnim mehanizmom koji je bio oličenje nekompetentnosti i neefikasnosti. Decenijama je uništavao pogodne prilike za Indiju i još uvek unazađuje zemlju. Društveni problemi neće se rešiti pukim proširenjem struktura upravljanja. Dobra vlada ima ograničenu moć, ali jasno definisane nadležnosti. Pruža zvaničnicima autonomiju, diskreciona prava i mogućnost samostalnog prosuđivanja. Za to treba angažovati pametne, predane ljude inspirisane šansom da služe svojoj zemlji i da time zasluže poštovanje. To se ne može učiniti preko noći, ali je izvodljivo. Tajvan i Južna Koreja nisu nastali sa dobrom vladom. Naprotiv, u početku su to bile korumpirane diktature, ali su tokom decenija razvili sopstvene modele, učeći od drugih. To je, zapravo, zajednička crta svih zemalja koje se uspešno bore s pandemijom – učile su iz istorije. Videle su da kapitalizam funkcioniše i prilagodile su ga svojim društvima. Mnoge su uvele najnovije tehnologije da bi omogućile skokovit razvoj. Neke od njih su mogle da uče na najsvežijem iskustvu, epidemijama SARS-a i MERS-a, dobro se pripremišći za sledeću epidemiju. Ali, u načelu, njihov mentalni sklop bio je takav da gledaju oko sebe i nalaze najbolje prakse koje će podražavati. Ove zemlje su kroz istoriju često učile od Sjedinjenih Država.

Tokom poslednje dve decenije, izuzetna pozicija moći Amerike štitila je od posledica njenu vladu koja ređa neuspehe. Mnogi noviji američki naponi – od okupacije Iraka do jednostavnog proširenja metroa – predstavljali su skupo plaćene katastrofe. Decenijama već, u poređenju sa stanovnicima drugih naprednih zemalja, Amerikanci

trpe vladu koja je u najmanju ruku drugorazredna. Amerika može to da kompenzuje. Vašington ima svetsku rezervnu valutu i može da štampa bilione dolara. Američka vojska je još uvek najveća na svetu. Amerika ima ogromnu tehnološku industriju koja dominira digitalnim svetom. Veliko domaće tržište znači da može da ignoriše mnoge pritiske trgovine i strane konkurencije. Ali to su samo štake. One pridržavaju zemlju, omogućavajući joj da izbegne kazne, nikad istinski ne plaćajući punu cenu svojih grešaka – do sada.

Amerika je dovoljno uspešna da izbegne krah, ali moglo bi se desiti da lagano propada, upetljavajući se u nasumičnu mešavinu dinamične ekonomije i disfunkcionalne politike. Američka vojna moć možda je iznad ostalih, ali životi prosečnih Amerikanaca i dalje će lagano zaostajati, bez svesti o napretku van američkih granica. Zemlja bi mogla da postane sve više okrenuta sebi i sve manje globalna, gubeći uticaj i inovativnost, sve vreme tešeći se fantazijama da je izuzetna u svemu. Decenijama je svet trebalo da uči od Amerike. Ali sada Amerika treba da uči od sveta. A najviše treba da uči o vladi – ne o velikoj ili maloj, već o dobroj vladi.